

Rəsul Rzanın “Yaponiya motivləri” silsiləsində mədəni təzadlar və poetik obyektivlik

Gülzar Yunusova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: gulnaryunusova@yahoo.com

Annotasiya. Xalq şairi Rəsul Rzanın yaradıcılığında dünya xalqlarının mədəniyyəti və müxtəlif coğrafi məkanların poetik dərk olunması mühüm yer tutur. Rəsul Rzanın “Yaponiya motivləri” silsiləsi şairin səfər poeziyasında xüsusi mərhələ kimi diqqəti cəlb edir. Şair Yaponiyanın tarixi, mədəni və sosial həyatını çoxqatlı bədii baxış prizmasından təqdim edir. Rəsul Rza sözügedən silsilədə müşahidə etdiyi məkanları sadəcə təsvir etmir, eyni zamanda onların arxasında dayanan mədəni yaddaşı, insan münasibətlərini və həyat ritmini poetik ümumiləşdirmələr vasitəsilə ifadə edir.

Məqalədə Rəsul Rzanın Yaponiyaya dair poetik təsəvvürlərinin əsas xüsusiyyətləri kimi mədəni təzadların təqdimatı və obyektiv bədii müşahidə prinsipi ön plana çıxarılır. Şair Yaponiyamı nə ideallaşdırır, nə də ideoloji çərçivələr daxilində qiymətləndirir, əksinə, gündəyən ölkəni təbiət, tarix və müasir həyatın qarşılıqlı təsiri fonunda təqdim edir. “Zəlzələlər üstündə” şeirində Tokyo şəhəri həm real məkan, həm də insan və təbiət münasibətlərinin simvolu kimi canlandırılır. Şəhərin “insan dənizi” kimi təsviri kollektiv həyatın dinamizmini, zəlzələ və vulkan motivləri isə həyatın təhlükəli və dəyişkən təbiətini poetik şəkildə ifadə edir. “Yaponiya motivləri” silsiləsi Rəsul Rzanın bəşəri dünyagörüşünü və modern poetik axtarışlarını əks etdirən əhəmiyyətli bədii nümunə kimi çıxış edir. Silsiləyə daxil olan şeirlərdə Yaponiya obrazı təbiət, insan və tarix arasında formalaşan dinamik münasibətlər sistemi kimi təqdim olunur və şairin səfər poeziyasına gətirdiyi obyektiv bədii yanaşmanı aydın şəkildə nümayiş etdirir.

Açar sözlər: Rəsul Rza, Yaponiya, səfər poeziyası, poetik müşahidə, mədəni təzadlar

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 15.01.2026; qəbul edilib – 29.01.2026

Cultural contrasts and poetic objectivity in Rasul Rza's cycle “Japanese motifs”

Gulnar Yunusova

Doctor of Philosophy in Philology
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: gulnaryunusova@yahoo.com

Abstract. The culture of the world's peoples and the poetic perception of diverse geographical spaces occupy a significant place in the literary oeuvre of the People's Poet Rasul Rza. The cycle “Japanese motifs” represents a distinctive stage in the poet's travel poetry and presents Japan's historical, cultural, and social life through a multilayered artistic perspective. In this cycle, the poet does not merely describe the places he observes; rather, he expresses the cultural memory, human relationships, and rhythms of life underlying these spaces through poetic generalizations.

The article highlights the presentation of cultural contrasts and the principle of objective artistic observation as key features of Rasul Rza's poetic vision of Japan. The poet neither idealizes Japan nor evaluates it within ideological frameworks; instead, he portrays the Land of the Rising Sun against the background of the interaction between nature, history, and modern life. In the poem “On Earthquakes” the city of Tokyo is depicted both as a real geographical space and as a symbol of the relationship between humans and nature.

The description of the city as a “sea of people” reflects the dynamism of collective life, while the motifs of earthquakes and volcanoes poetically convey the dangerous and changeable nature of existence.

The cycle “Japanese motifs” stands as a significant artistic example reflecting Rasul Rza’s universal worldview and modern poetic explorations. In the poems included in the cycle, the image of Japan is presented as a dynamic system of relationships formed between nature, human beings, and history, clearly demonstrating the objective artistic approach the poet introduced into travel poetry.

Keywords: Rasul Rza, Japan, travel poetry, poetic observation, cultural contrasts

Article history: received – 15.01.2026; accepted – 29.01.2026

Giriş / Introduction

XX əsr Azərbaycan poeziyasının aparıcı simalarından biri olan Xalq şairi Rəsul Rzanın (1910-1981) yaradıcılığı geniş coğrafi və mədəni miqyası ilə səciyyələnir. Şairin poetik dünyasında yalnız milli reallıqlar deyil, bütövlükdə Yer kürəsi, müxtəlif xalqların tarixi taleyi, mənəvi dəyərləri və həyat tərzini bədii düşüncənin predmetinə çevrilmişdir. Bu nöqteyi-nəzərdən Rəsul Rzanın dünya ölkələri haqqında poetik düşüncələri və səfər təəssüratları şairin geniş mənada, ədəbi dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Rəsul Rzanın müxtəlif vaxtlarda dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinə etdiyi səfərlər sadəcə, faktoloji müşahidələr kimi deyil, dərin poetik ümumiləşdirmələrə əsaslanan bədii düşüncə aktları kimi çıxış edirdi. Şair gördüyü məkanları təsvir etməklə kifayətlənmir, həmin məkanların arxasında dayanan mədəniyyətləri, insan xarakterlərini və tarixi yaddaşı poetik obraz səviyyəsinə yüksəldirdi.

Əsas hissə / Main part

Uzaq Şərqi qədim və özünəməxsus mədəniyyətinə malik olan Yaponiya obrazı Rəsul Rza yaradıcılığına müxtəlif illərdə daxil olmuşdur. Şairin 1960-1974-cü illərdə qələmə aldığı əsərləri “Yaponiya motivləri” şeirlər silsiləsində toplanmışdır. Şairin Yaponiya mövzulu şeirlərində lakoniklik, zamanın keçiciliyi, təbiət və insan münasibətlərinin harmoniyası kimi ideyalar ön plana çəkilir ki, bu da öz növbəsində şairin modern poetik axtarışları ilə üzvi surətdə səsləşir. “Yaponiya motivləri” silsiləsi şairin səfər poeziyasında xüsusi mərhələ təşkil edir. Sözügedən silsilənin əsas istiqaməti Yaponiyanı oxucuya real, çoxqatlı və bədii cəhətdən əsaslandırılmış bir məkan kimi tanıtmadır. Məlum olduğu kimi, sovet dövründə kapitalist ölkələri barədə təqdim olunan məlumatlar əksər hallarda ideoloji çərçivələrlə məhdudlaşır, həmin ölkələrin ictimai və mədəni həyatı birtərəfli təsvir olunurdu. Belə bir şəraitdə Yaponiyanın bədii obrazını ideoloji mülahizələrdən kənar şəkildə formalaşdırmaq asan deyildi.

Rəsul Rza qeyd olunan çətinliyi poetik müşahidənin obyektivliyi ilə dəf etmişdir. Şair Yaponiyanı nə təbliğat predmetinə çevirir, nə də sxematik tənqid mövqeyindən təqdim edir. Şair üçün əsas olan gündoğan ölkənin tarixi yaddaşı, insan münasibətləri, həyat ritmi və mədəni davranış modelləridir. Məhz bu səbəbdən “Yaponiya motivləri” silsiləsində Yaponiyanın bədii mənzərəsi ideoloji təsnifatın deyil, sənətkar baxışının məhsulu kimi meydana çıxır. Belə yanaşma silsiləni sovet səfər poeziyası fonunda fərqləndirir və onu obyektiv bədii təfəkkür nümunəsi səviyyəsinə yüksəldir. Belə bir prizmadan yanaşıldıqda görkəmli ədəbiyyatşünas alim Arif Abdullazadənin Rəsul Rza yaradıcılığı ilə bağlı irəli sürdüyü mülahizələr şairin dünya mövzulu, yaxud səfər təəssüratlarına əsaslanan şeirlərinin spesifik cəhətlərini aydın şəkildə ümumiləşdirir və onların bədii mahiyyətini dəqiq ifadə edir: “Məsələn burasındadır ki, ...silsilə şeirlərin əksəriyyətində ...maraqlı xarici səfərlər zamanı şairlərimizin əksəriyyətinin guya bu ölkələrdə müdhiş dərəcədə

darıxdıqlarından söhbət gedir. Güya onları bu ölkələrə zorla göndərmişlər və bu səfərlər onların ah-naləsini ərsə çıxarır. ... Rəsul Rza şeirində isə məsələnin mahiyyəti tamamilə başqa tiplidir. Şair xüsusi həvəslə getdiyi bu ölkələrdə hər şeylə maraqlanır və ... poeziya materialına çevrilə biləcək məqam və detalları ümumiləşdirib, onlara poetik münasibətini bildirir” [1, s.90]. Beləliklə, “Yaponiya motivləri” silsiləsi Rəsul Rzanın səfər poeziyasında həm obyektiv müşahidə, həm də dərin poetik təfəkkürün sintezini nümayiş etdirir və şairin bəşəri dünyagörüşünü estetik vasitələrlə ifadə edən unikal nümunə kimi çıxış edir.

Rəsul Rzanın 1974-cü ildə qələmə aldığı “Zəlzələlər üstündə” şeiri Tokyonu həm fiziki, həm də metaforik səviyyədə təqdim edir. Şair şəhəri təkcə coğrafi məkan kimi deyil, insan həyatının, mədəniyyətin və təbiətin qarşılıqlı təsirini simvolizə edən bir obraz olaraq canlandırır:

*Tokionun, elə bil, nə uzununu var,
Nə eni.
Dalğalı bir dənizdir
Tokio, –
insan dənizi.
Buluddan baxsan,
bir qarışqa yuvasıdır,
ucsuz-bucaqsız
Tez-tez diksinir
altında torpaq.
Hər qarışı Yaponiyanın
ya vulkanlayıb,
ya vulkanlayacaq.
Tokio zəlzələlər üstündə
canbazdır.
Küçələri rəng-rəng fanarlı,
kafeli, kazinolu.
Bağçaları qara güllərlə bəzəklidir
Tokionun. [4, s.89]*

Şair Gündoğanın paytaxtını “dalğalı dəniz” və “insan dənizi” metaforaları ilə təsvir edir. Bu cür təsvir şəhərin həm ölçüsünü, həm mürəkkəb sosial həyatını, həm də kollektiv insan fəaliyyətini ifadə edir. “Hər qarışı Yaponiyanın ya vulkanlayıb, ya vulkanlayacaq” misrası isə təbiətin həm yaradıcı, həm də məhvəddici qüvvəsini simvolizə edərək, həyatın təhlükəli və dəyişkən xüsusiyyətini vurğulayır. Şair Tokyoya “zəlzələlər üstündə canbaz” kimi baxaraq, insan və təbiət arasındakı davamlı gərginliyi poetik səviyyədə əks etdirir.

Eyni zamanda, Rəsul Rza şeirdə mədəni və sosial detallar vasitəsilə şəhərin canlı ritmini oxucuya çatdırır. Küçələrdəki fanarlar, kafelər və kazinolar, bağçalardakı qara güllər, musiqi, rəqs, piyalələrin cingiltisi və kimonoların əlvan naxışları şəhərin gündəlik həyatını vizual və səsle təsvir edir. Minlərin qazancı, milyonların itkisi, ümid çırpıntısı və iyenlərin quduz artımı kimi ifadələr isə həm kollektiv həyatın, həm də fərdi təcrübənin coşğulu və faciəli tərəflərini oxucuya çatdırır. Rəsul Rza “YAŞAMAQ adlı bir yol” ifadəsi ilə həyatın ekzistensial aspektini ön plana çəkir, insanların sevincdən, qəmdən və mübarizədən keçən varlıq yolunu poetik müstəvidə təqdim edir:

*İnsanların
sevincdən, qəmdən keçən,
mübarizədən keçən
YAŞAMAQ adlı bir yolu var.*

*Bu yoldadır həyatın
müjdələri, tələsi.
Bu yoldadır canlıların,
vulkandan da qəzəbli
ölüm-dirim zəlzələsi. [4, s.90]*

Yapon mədəniyyətinin Qərb və ümumən dünya təsəvvüründə formalaşmasında müəyyən simvolik obrazlar xüsusi yer tutur. Bu baxımdan, Vsevolod Ovçinnikovun “Sakura budağı” kitabında yer alan aşağıdakı fikri olduqca diqqətəlayiqdir: “Yapon dilində elə söz varmı ki, ölkənin hüduqlarından kənarda bu qədər yaxşı məlum olsun və əcnəbi obıvatelin Yaponiya haqqında təsəvvüründə kimono qədər səciyyəvi obraz yaratsın?

Var! Bu, “Geyşa” sözüdür”. [3, s.132]

Göstərilən fikir geyşa obrazının yalnız milli-mədəni fenomen olaraq deyil, eyni zamanda, Yaponiya ilə bağlı qlobal təsəvvürlərin mərkəzi simvollarından biri kimi qəbul edildiyini göstərir. Məhz həmin kontekstdə Rəsul Rzanın “Keyşə” şeiri “Yaponiya motivləri” silsiləsində fərqli bir mədəni və emosional təbəqəni təqdim edir. Şair Uzaq Şərq mədəniyyətinin simvolik obrazlarından olan geyşanı poetik mərkəzə gətirərək, onun həyatının həm zahiri zərifliyini, həm də daxili emosional mürəkkəbliyini oxucuya çatdırır:

*“Badam gözlü keyşə!
Belə məhzun dayanmışan,
kədərlişən, neyşə?”
Keyşə dinmədi.
Baxdı mənə
uzaq-uzaq baxışlarla.
O gözlərdə nələr vardı, nələr!
Qiyməti kəsilmiş təbəssümün
acı.
Gözləri piyli ehtirasla
geyişə-geyişə,
eyham atanlara nifrət.
Bir də...
Adi insan məhəbbətinə
ümitsiz həsrət. [4, s.91]*

Şeirdə “Badam gözlü keyşə” obrazı həm vizual, həm də simvolik olaraq oxucunu cəlb edir, gözlərdəki “məhzun dayanmışlıq” və “qiyməti kəsilmiş təbəssümün acısı” ifadələri geyşanın daxili iztirabını, həyatın və sevginin çatışmazlığını poetik dil vasitəsilə ifadə edir.

Şeirdə diqqəti çəkən əsas xüsusiyyət geyşanın estetik və emosional yükünün paralel şəkildə təqdim edilməsidir. Gözlərin “piyli ehtirasla” baxanlara qarşı nifrətlə təsviri, zahiri cazibənin arxasında duran mənəvi sıxıntını və daxili azadlığın məhdudluğunu vurğulayır. Eyni zamanda geyşanın adi insan məhəbbətinə qarşı “ümitsiz həsrət”i, onun mədəni rolunun və fərdi istəklərinin ziddiyyətini oxucuya poetik şəkildə çatdırır.

Rəsul Rzanın “Təzad” şeiri “Yaponiya motivləri” silsiləsində qısa, lakin çox təsirli bir poetik ifadə nümunəsidir.

*Yaponiyada ən yeni
elektron maşınların
xırdası var,*

*irisi var,
Yaponiyanın bir də
qədimdən qalma
xarakirisi var. [4, s.93]*

Burada şair Yaponiyanın həm müasir, həm də ənənəvi tərəflərini eyni məkan daxilində təqdim edir və ölkənin zaman və mədəniyyət təzadlarını oxucuya poetik şəkildə çatdırır. “Yaponiyada ən yeni elektron maşınların xırdası var, irisi var” misraları texnologiyanın sürətli inkişafını, müasir həyatın dinamikliyini və insan fəaliyyətindəki dəqiqliyi simvolizə edir. Eyni zamanda “Yaponiyanın bir də qədimdənqalma xarakirisi var” ifadəsi ölkənin dərin tarixi ənənələrini, mədəni ritmləri və fərdi-prinsip əsaslı etik dəyərlərini ön plana çıxarır.

Rəsul Rza misralarından izlənən mədəni təzad Azərbaycan nəsrində də oxşar şəkildə dərk edilmişdir. Bəkir Nəbiyev yapon cəmiyyətində müasirliklə tarixiliyin bir-birinə qarışmasını aşağıdakı kimi xarakterizə edir: “Müasirliklə tarixilik qərribə bir surətdə çulğalaşır. Bir tərəfdən elmin son uğurlarına əsaslanan texnoloji proseslər; elektronika, zavodların səs-küyü, digər tərəfdən isə məbədlərin ətrafında asimana bülənd olan dindarları ibadətə çağıran nidalar, bu münasibətlə nəhəng təbillərə vurulan toppuzların göy gurultusunu xatırladan dəhşətli səsləri... Yaponların öz keçmişinə, tarixi və dini abidələrə, mədəniyyət ocaqlarına qayğıkeş münasibəti...” [2, s.694].

Bəkir Nəbiyevin bu müşahidələri Rəsul Rzanın “Təzad” şeirində poetik şəkildə ifadə olunan ideyanı konseptual səviyyədə təsdiqləyir. Hər iki müəllifin yanaşmasında Yaponiya nə yalnız texnoloji gələcəyin simvolu, nə də sırf ənənəvi keçmişin daşıyıcısıdır, əksinə, yapon mədəniyyəti öz inkişafını keçmişini inkar etmədən, onu qoruyaraq davam etdirən nadir sivilizasiya modeli kimi təqdim olunur.

Nəticə / Conclusion

Göründüyü kimi, “Yaponiya motivləri” silsiləsində Yaponiya obrazı sadəcə ekzotik bir məkan kimi qavranılmır, eyni zamanda təbiət, insan və tarix arasındakı mürəkkəb münasibətlərin bədii modeli kimi təqdim olunur. Şair müşahidə etdiyi məkanları ideoloji çərçivələr daxilində deyil, obyektiv poetik baxış vasitəsilə dərk edir və onları ümumiləşdirilmiş bədii düşüncə səviyyəsinə yüksəldir.

Silsiləyə daxil olan şeirlərdə Yaponiyanın müxtəlif tərəfləri – təbiətin gücü, şəhər həyatının dinamizmi, mədəni simvollar və tarixi ənənələr – poetik şəkildə bir-biri ilə əlaqələndirilir. “Zəlzələlər üstündə” şeirində Tokyo şəhərinin obrazı insan və təbiət münasibətlərinin dramatik qarşılıqlı təsirini əks etdirir, “Keyşə” şeirində mədəni simvolun arxasında gizlənən insan taleyi və emosional ziddiyyətlər ön plana çıxır, “Təzad” şeirində isə müasir texnoloji inkişaf ilə qədim ənənələrin yanaşı mövcudluğu lakonik poetik forma ilə ifadə edilir.

Yekun olaraq, “Yaponiya motivləri” silsiləsi Rəsul Rzanın bəşəri dünyagörüşünü, modern poetik axtarışlarını və səfər poeziyasına gətirdiyi yeni estetik keyfiyyəti aydın şəkildə nümayiş etdirir.

Ədəbiyyat / References

1. Abdullazadə A. Od nə çəkdi. – Bakı: Azərnəşr, 1990.
2. Nəbiyev B. Çətin yollarda. – Bakı: Elm, 2000.
3. Ovçinnikov V. Sakura budağı. – Bakı: Gənclik, 1981.
4. Rəsul Rza. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə, III cild. – Bakı: Azərnəşr, 2002.